

miş olan yazıyı okuyup şekil güzelliği arkasındaki mânâyı kavrayamadığı için yazı zevkinden ve kültüründen, özünden uzaklaşmış, böylece hat sanatının şekil ve mâna bütünlüğü arasındaki âhengi de bozulmuştur. Üniversite çatısı altında sürdürülen hat ve geleneksel sanatlar öğretimi fakülte bünyesinde geçmişin sürekli sorgulanması, ideolojik yaklaşımlar, fizikî imkânların ve öğretim kadrosunun yetersizliği, çok yetenekli gençlerin iş ve gelecek endişesiyle diğer sanat dallarına yönelmesi ve istihdam sorununun çözümlememesi gibi sebeplerle çağdaş sanat düzeyinde istenen başarıya ulaşamamıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

VGMA, *Defter*, nr. 950, s. 31-33; *Türkiye Maarif Tarihi*, I, 192-194; II, 1130; III, 2138-2141; İbnülemin, *Son Hattatlar*, s. 4-5; Ahmet Hamdi Tanpınar, *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1956, s. 97-100; a.mlf., *Yaşadığım Gibi*, İstanbul 2000, s. 28-39; Mümtaz Turhan, *Kültür Değişimleri*, İstanbul 1969, s. 255-261; *Yazı Devriminin 50. Yılı Sergisi Kataloğu*, Ankara 1979; M. Uğur Derman, "Türk Hat Sanatını Yaşatmalıyız", *Birinci Millî Kültür Şurası: 23-27 Ekim 1982*, Ankara 1983, s. 379-382; a.mlf., "Hat Sanatının Dünyü, Bugünü, Yarını", *Türkiye'de Sanatın Bugünü ve Yarını, I. Ulusal Sanat Sempozyumu (17-19 Nisan 1985)*, Ankara 1985, s. 411-414; a.mlf., "Medresetü'l-Hattâtîn'in Açılışına Dair Mühim Bir Belge", *Antik Dekor*, sy. 100, İstanbul 2007, s. 228-234; Ozanay Omur, "Geleneksel El Sanatlarının Çağdaş Eğitimdeki Yeri", *Anadolu Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi Sempozyumu Konferansları*, Eskişehir 1995, s. 44-66; Samiha Ayverdi, *Türk Tarihinde Osmanlı Asırları*, İstanbul 1999, s. 781-788; Muhittin Serin, *Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar*, İstanbul 2003, s. 197; *Akademîye Tanıklık 3: Güzel Sanatlar Akademisine Bakışlar: Dekoratif Sanatlar* (ed. Ahmet Önder Gezgîn), İstanbul 2003, s. 68-103; Mehmet Kaplan, *Kültür ve Dil*, İstanbul 2005, s. 17-29, 52-56; İsmail Hakkı Baltacıoğlu, "Ustadlar Ne Diyorlar: X. Necmeddin Okuyayla Görüşüm", *Yeni Adam*, sy. 447, Ankara 1943, s. 6-7; sy. 448 (1943), s. 6-7, 11; İbrahim Ateş, "Vakıf Hattat Okulu", *VD, XXII* (1991), s. 5-14; Gülbün Mesârâ, "A. Süheyl Ünver'in Medresetü'l-Hattâtîn Yılları ve Ötesi", *Antik Dekor*, sy. 17 (1992), s. 60-64; Mustafa Cezar, "Türkiye'nin Çağdaşlık Yoluna Işık Tutan Yüksek Öğretim Kurumlarından Akademi", *Sanat Çevresi*, özel sayı, sy. 4, İstanbul 2003, s. 10-27; Kerim Silivri, "Güzel Sanatlar Akademisinden Anılar", *a.e.*, s. 78-83; Sitare Turan Bakır, "Geleneksel Türk Sanatlarında Eğitim Serüveni", *a.e.*, s. 90-93; "Türkiye ve Dünyadaki En Büyük 100 Sanat Koleksiyoncusu", *Antik Dekor*, sy. 10 (2007), s. 48-57.

MUHİTTİN SERİN

Geleneksel Türk El Sanatları. Genelde "insanların temel ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla toplumun gelenek ve göreneklerine dayalı, basit alet, el emeği ve becerisiyle ortaya çıkan güzel ve yararlı iş" ola-

rak tanımlanmıştır. İnsanlığın binlerce yıllık kültür, birikim ve deneyimine dayanan el sanatları milletlerin inanç, zevk ve yaşam tarzından etkilenerek zenginleşmiş, kökleşmiş, halk tarafından sevilmiş, büyük bir emekle işlenmiş, korunmuş ve nesilden nesile aktarılmıştır. Böylece geleneksel özelliği kazanan el sanatları toplumda ortak bir ruh, güçlü bir duygu ve düşünce birliği oluşturmuş, toplumun süreklilik bilincini canlı tutmuştur. Yüzyıllara göre konu, kullanılan doğal madde, uygulanan teknik ve üslup bakımından farklılık gösteren geleneksel Türk el sanatları maden, ahşap, çini, seramik, dokuma, halı, kilim, ev sanatları, halk sanatları, kuyumculuk, cilt, ebru, minyatür ve hat gibi çok geniş bir alana yayılmıştır. Ustalık, yoğun emek ve iş terbiyesi gerektiren, halkın kültür, zekâ, zevk ve yaratıcılığını yansıtan bu sanat ürünleri arasında basit, sade işler olduğu gibi büyük bir hünerle yapılmış, dünya sanatları ölçüsünde estetik değer taşıyan eserler de bulunmaktadır.

Geleneksel Türk el sanatlarının kökleri Hun, Göktürk, Uygur gibi eski Türk devletlerine kadar uzanmaktadır. Orta Asya'da yapılan arkeolojik çalışmalar sonunda elde edilen metal, ahşap, taş, seramik ve dokuma ürünleri burada zengin el sanatlarının ve yüksek bir kültürün varlığını göstermektedir. Türkler'in müslüman olması ve Abbâsîler döneminde Orta Asya'dan devşirilen Türk unsurları ile beraber Orta Asya Türk sanatının İslâm sanatında izleri görülmeye, Türk sanatı da İslâmî bir kimlik kazanmaya başlamıştır. Bu sanat tecrübesi ve bilgi birikimi Büyük Selçuklular devrinde İran ve Irak'ta yöresel kültürlerden etkilenerek gelişmiştir. İpek yolu üzerinde çok önemli bir konumunda bulunan Anadolu'ya göç eden Türkler, kendi gelenek ve göreneklerini Anadolu uygarlıklarının kültürleriyle kaynaştırıp el sanatlarında yeni bir senteze ulaşmış, Anadolu'nun kültürel yapısını oluşturmuştur.

Türk el sanatları geleneğini uzun bir Anadolu Selçuklu tecrübesinden sonra devralan Osmanlılar, sanata ve sanatkâra her türlü desteği ve imkânı sağlayarak geleneksel el sanatlarını en üst düzeye ulaştırmıştır. Saray teşkilâtında yer alan ve çeşitli bölüklerden oluşan ehl-i hiref teşkilâtlarında her türlü sanatı icra eden seçkin ustaları görev yapmış, bu yüksek saray kültürü içinde el sanatları yeni üslup ve tarzlar kazanarak hızlı bir gelişme göstermiş, büyük sanatkârlar yetişmiştir. Osmanlı toplumunda geleneksel el sanatlarının İstanbul ve Anadolu'nun çeşitli yörelerinde Avrupa'yı

da etkileyen inceliğe ulaşmasında saray ve paşa konaklarının desteği kadar Ahilik ve lonca örgütünün de büyük etkisi olmuştur. Tanzimat'la başlayan Avrupaî zevk, dekor, giyim ve hayat tarzının benimse-nip yayılması ve kültür değişimleri geleneksel Türk el sanatlarını derinden etkilemiş, bu olumsuzluklar bazı el sanatlarının yok olmasına veya yozlaşmasına sebep olmuştur. Hat, tezhip, minyatür, cilt, ebru, çini, halı, kilim gibi geleneksel el sanatları Medresetü'l-hattâtîn ve onun Cumhuriyet döneminde devamı sayılan kurumlarda varlığını sürdürmüştür. Bir kısım el sanatları ise ev, çarşı, dükkân ve atölyelerde usta-çırak ilişkisiyle sürekliliğini korumuş, böylece el sanatları alanındaki bu zengin imparatorluk mirası Cumhuriyet dönemine aktarılmıştır.

Anadolu'nun her yöresinde el sanatları görülmekle birlikte ham madde özellikleri, motif, renk ve teknik bakımından bir kısım bölgelerde bazı el sanatları daha çok gelişme göstermiş, yöresel kültürleri yansıtmıştır. Uşak, Kayseri, Bünyan, Milas, Hereke, Yağcibedir, Sivas, Gordes ve Isparta halı ve kilim dokumacılığında; İznik, Kütahya, Çanakkale çini ve seramik; Gaziantep el sanatları ve Kahramanmaraş demircilik gibi sanatlarda öne çıkan yörelerdir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında kırsal alanda yaşayan halkın çoğu günlük ihtiyaçlarını el emeğine dayalı ürünlerle gidererek ülke ekonomisine büyük ölçüde katkıda bulunmuştur. Fakat zamanla artan nüfus, köyden şehre yapılan yoğun göçler, teknolojik ilerlemeler, bilgisayar donanımlı makine ve tezgâhlar, yeni malzeme araç ve teknikler el sanatlarında endüstrileşmeyi zorunlu kılmış, seri üretime geçilmiştir. Cumhuriyet devrinde hazırlanan kalkınma plan ve programlarında esnaf ve sanatkârların desteklenmesi yanında orta, yüksek öğrenim ve Güzel Sanatlar fakültelerinin Geleneksel Türk El Sanatları bölümlerinde el sanatları alanında teknik bilgiler kazanmış, yeni tasarımlar yapabilen, yaratıcı genç sanatkârların yetiştirilmesi, böylece bu sanatların gelecek kuşaklara taşınması hedefleri de yer almıştır. Bu çabalara rağmen sanayileşme ile beraber el sanatlarında görülen bozulmanın önüne geçilememiştir. Sabır ve büyük bir ustalıkla ortaya çıkan yüksek kalite seri üretimle bozulmuştur. Doğal boyaların yerini sentetik, kimyasal boyaların alması, renk, motif ve motifleri oluşturan unsurlarda görülen bozulmalar dünyaca ünlü Uşak, Kayseri, Hereke, Yağcibedir ve Isparta gibi yörelerde dokunan halı ve ki-

limlerin kendine özgü güzelliğini kaybetmiştir. Müzelerde sergilenen, camileri süsleyen, yüksek sanat değeri taşıyan eski seramik ve çinçilik sanatı geleneksel usulde bugün İznik, Kütahya ve Çanak-kale yöresinde sürdürülmekle beraber renk, desen, malzeme ve kalite yönüyle Osmanlı dönemi seviyesine ulaşamamıştır. İstanbul, Trabzon, Midyat, Diyarbakır, Van ve Beypazarı'nda altın, gümüş ve bakır üzerinde kakmacılık sanatı dökme, dövme, oyma, kabartma, savatlamama ve telkâri gibi tekniklerle bugün de sürdürülmektedir (bk. SAVAT).

Cumhuriyet döneminde İstanbul Kapalı Çarşı esnafından Ziya Oygân Bey, devlet adamları için yaptığı hediyelik eşyalar ve yarışma kupaları ile tanınan gümüş kakmacılık sanatının önde gelen ustalarındandır. Onun kalfası Hüseyin Azmi Baykal ve Refik Ertürker bu sanatı günümüzde ustalıkla yürütmektedir. Türkiye'de geleneksel sanatlara ilgi ve desteğin azaldığı bir dönemde M. Zeki Kuşoğlu güçlü sanat-kâr kişiliğiyle gümüş kakmacılık sanatını eserlerinde yeniden canlandırmış ve sanat çevrelerinde tanıtmıştır. İnce marangozluk işlerinin sedef, fildişi, kemik, bağa gibi maddelerle süslenmesi olan sedefkârlık sanatı Osmanlılar döneminde klasik çağına ulaşmış geleneksel Türk el sanatlarındandır (bk. SEDEFKÂRLIK). Sedefçilik XVIII ve XIX. yüzyıllarda yok olmak üzere iken kendisi de usta bir marangoz olan II. Abdülhamid'in Yıldız Sarayı'nda kurduğu sedefhane atölyesinde çalışan ustaların verdiği eserlerle tekrar canlanmıştır. Bu atölyeye kolağası olarak tayin edilen Topkapı Sarayı Hırka-i Saâdet Dairesi kapılarının ustası Vâsîf Sedef Usta, sedefçilik sanatının bütün inceliklerini Cumhuriyet döneminde Beşiktaş'ta açtığı atölyesinde ve 1936'da Devlet Güzel Sanatlar Akademisi Şark Tezyîni Sanatları Şubesi'nde İsmail Yümnî Sonver ile yeni kuşaklara aktarmıştır. Bu dönemde yetişen sanat-kârlar arasında Nerses Semercioğlu sedefkârlık sanatının son temsilcilerindendir. Bugün yaptığı sedef kakma eserleriyle ün kazanan M. Zeki Kuşoğlu ve Salih Balakbabalar sedefkârlık sanatını sürdürmektedir. Salih Balakbabalar'ın özellikle abanoz, ceviz üzerine sedef, fildişi ve bağa ile oyma ve kakma teknikleriyle harf bünyelerini bozmadan yaptığı celi hat kompozisyonları, altın ve gümüş takılar, rahleler sedefkârlık sanatının en güzel örneklerindendir.

Günümüzde Türkiye'de süsleme sanatları içinde daha çok ilgi gören ve klasik değerlerini yeniden bulma yönünde iler-

leyen tezhip sanatı Medresetü'l-hattâtin'de ve onun devamı olan kurumların programlarında yer almış, Tâhîrîzâde Hüseyin, Yeniköylü Nûri Ulunay, Bahâeddin Tokatlıoğlu, İsmail Hakkı Altunbezer, Yusuf Çapanoğlu, Feyzullah Dayıgil, Münevver Üçer, A. Süheyl Ünver ve Mührîban Sözer'in büyük emek ve gayretleriyle yeni kuşaklara aktarılmıştır. Özellikle İsmail Hakkı Altunbezer'in öğrencileri olup Cumhuriyet dönemi tezhip sanatının yeniden canlanmasında öncülük eden iki büyük sanat-kâr Muhsin Demironat ve Rikkat Kunt, Şark Tezyîni Sanatları Şubesi'nde görev yapmış, günümüz tezhip sanatının ustalarını yetiştirmiştir. 1967'den sonra öğrenci olmadığı için kapanan bu bölüm, 1976'da Geleneksel Türk El Sanatları Kürsüsü adıyla yeniden açılmıştır. Burada Muhsin Demironat ve Rikkat Kunt'un öğrencileri Tahsin Aykutalp tezhip, Kerim Silivri'li çini desenleri derslerini sürdürmüşlerdir. Bugün aynı bölümde Rikkat Kunt'un yetiştirdiği Faruk Taşkale tezhip eğitimini yürütmektedir. Yüksek Öğretim Kurulu yasası ile bazı üniversitelerin güzel sanatlar fakültelerinde Geleneksel Türk El Sanatları bölümleri açılmıştır. A. Süheyl Ünver, Muhsin Demironat ve Rikkat Kunt'tan icâzet alan İnci A. Birol, Çiçek Derman ve bu hocaların izinde giden Gülnur Duran, Ayşe Üstün, Arzu Tozlu, Celalettin Karataş çeşitli üniversitelerde görev yapmakta, klasik üslûpta güzel eserler vermektedir. Devlet Güzel Sanatlar Akademisi'nde görev yapmış olan A. Süheyl Ünver'in yetiştirdiği öğrencilerden Cahide Keskiner, Gülbîn Mesara, Melek Antel, Ülker Erke, Semih İrteş ve Mamure Öz, Cumhuriyet döneminde öne çıkan tezhip sanat-kârları arasındadır. Ayrıca tezhip alanında yetişmiş pek çok genç sanat-kâr kendi atölye, vakıf, dernek ve belediyelerin açtığı kurslarda tezhip sanatı eğitimi vermektedir.

Klasik Osmanlı cilt sanatı da hat ve tezhip sanatları gibi Medresetü'l-hattâtin'in devamı olan kurumların programında yer almış, eğitim ve öğretimini bugüne kadar sürdürmüştür. Bahâeddin Tokatlıoğlu, Sâmî Necmeddin (Okuy), Sacit Okuy, Mehmet Emin Barın, günümüzde ünlü mücellit İslâm Seçen, Cumhuriyet dönemi klasik cilt sanatını yeni kuşaklara öğretten sanat-kârlardandır. İslâm Seçen'in yetiştirdiği Habip İşmen, Kâzım Hacimeyliç, Gürcan Mavili, Ali Kunduracı da bu sanatı geleneksel usulde sürdüren sanat-kârlar arasındadır. Türk geleneksel sanatları arasında ilgi gören ebru sanatı Buha-ra'dan İstanbul'a göç eden Şeyh Sâdık ve

oğlu Edhem efendilerin yetiştirdiği öğrencilerle yeni bir döneme girmiştir. Klasik tarzda ebru yapma sanatını Şeyh Edhem Efendi'den öğrenen Mehmed Necmeddin Okuy, "Necmeddin ebrusu" adı verilen kendi tarzını geliştirerek bu sanat alanında yeni bir çığır açmıştır (bk. EBRU). Bu tavrı daha da ileri seviyeye ulaştıran talebelerinden Mustafa Düzgünman, Türkiye'de ebru sanatının meraklı genç nesil arasında yayılması ve sevilmesinde büyük çaba harcamıştır. Pek çok el sanatının yanında sanat-kâr kişiliğini renk, desen ve kompozisyon olarak ebru sanatına da yansıtan neyzen Niyazi Sayın günümüzde bu sanatın iyi temsilcilerindendir. Genç nesil arasında Timuçin Tanarşlan, Feridun Özgören, Alparslan Babaoğlu, Sadrettin Özçimi, A. Hikmet Barutçugil kendi yorumlarını da katarak ebru sanatını bugün yaşıyan sanat-kârlardır.

BİBLİYOGRAFYA :

- Nejat Diyarbakirli, *Hun Sanatı*, İstanbul 1972, s. 111; H. Örcün Barışta, *Türk El Sanatları*, Ankara 1988, s. 1; a.mlf., "Günümüzde El Sanatları Eğitimi Yapılan Yüksek Öğrenim Kurumları ve Bu Kurumlarca Yapılan Süreli Yayınlarla Belirlenen Eğitim Kurumları Dışında Uygulanan El Sanatları Üzerine", *V. Türk Kültürü Kongresi: Cumhuriyetten Günümüze Türk Kültürünün Dünü, Bugünü ve Geleceği-El Sanatları* (haz. Şebnem Ercebeci), Ankara 2005, XIII, 1-8; H. Glassie, *Günümüzde Geleneksel Türk Sanatı* (trc. Süha Oğuzertem), İstanbul 1993, s. 39; a.mlf., *Turkish Traditional Art Today*, New York 1994; Sitare Turan Bakır, "Geçmişten Günümüze Türk Çini Sanatında Tasarım", *2000'li Yıllarda Türkiye'de Geleneksel Türk El Sanatlarının Sanatsal, Tasarımsal ve Ekonomik Boyutu Sempozyumu Bildirileri*, Ankara 1999, s. 75-81; İnci A. Birol – Çiçek Derman, *Türk Tezyini Sanatında Motifler*, İstanbul 2001; Halil İnalıcık, *Şâir ve Patron: Patrimonyal Devlet ve Sanat Üzerinde Sosyolojik Bir İnceleme*, Ankara 2005, s. 10; Taciser Onuk – H. Feriha Akpınarlı, "Cumhuriyetten Günümüze El Sanatlarının Doğuşu, Gelişimi Sosyal Kültürel Eğitim ve Ekonomik İlişkileri Bakımından Bugünkü Durumu ve Geleceği", *V. Türk Kültürü Kongresi*, XIII, 27; M. Zeki Kuşoğlu, *Gelenekten Geleceğe Köprü İnsanlar*, İstanbul 2006, s. 146-157, 160-162; Ayşe Üstün, "Türk Tezhip Sanatı", *İSMEK Türk Kitap Sanatları Sempozyumu Bildirileri*, İstanbul 2007, s. 32-47; Sadrettin Özçimi, "Geçmişten Geleceğe Türk Ebru Sanatı", a.e., s. 57; "Bir Hanım Sanatkarımız, Rikkat Kunt Kendi İfadesiyle Hayat Hikayesi", *Sandoz Bülteni*, sy. 18, İstanbul 1985, s. 10.

MUHİTTİN SERİN

Mûsiki. Osmanlılar'da Tanzimat ve Meşrutiyet dönemleri, müzik üzerinden de izlenebilecek olan, Türk mûsikisinin üstünde geri dönülmeyecek bir üslûp ve tarz farklılaşmasına yol açmıştır. Esasen başka sanat dallarında da görülen biçim ve içerik değişimleri, XX. yüzyılın başların-